

STVÁRNENIE ŽENSKÝCH POSTÁV V TVORBE E. MARÓTHY-ŠOLTÉSOVEJ V KONTEXTE SÚDOBEJ UMELECKEJ LITERATÚRY

Ivica Hajdučeková

(Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach)

Anotácia: Autorka v príspevku približuje Elenu Maróthy-Šoltésovú prostredníctvom spomienok jej súčasníkov, ale aj archívnych materiálov, ktoré uchovávajú autentické postrehy na jej vlastnú tvorbu ako aj na súdobé aktivity žien. V druhej časti štúdie približuje v troch krátkych prózach (*Na dedine, Prípravy na svadbu, V čiernickej škole*) jej umelecké začiatky. Analýzu a interpretáciu sústreďuje na typológiu ženských postáv a na kritické zhodnotenie umeleckých postupov. V komparatívnej časti porovnáva tvorbu E. Maróthy-Šoltésovej s tvorbou T. Vansovej a H. Gregorovej. V závere vyslovuje názor, že Šoltésová už vo svojich prvých prózach preferovala rolu ženy (manželky a matky) ako strážkyne morálnych hodnôt – duchovného bohatstva národa.

I.

Dnešný obraz o spisovateľke **Elene Maróthy-Šoltésovej** si utvárame vďaka zachovaným písomnostiam: korešpondencia, články, vlastné spomienky spolu s postrehmi jej súčasníkov dokážu vytvoriť autentickú plastiku jej osobnosti.¹ V pamäti mnohých utkvela ako výnimočná žena: „*Raz sme boli v meste a oproti nám kráčala spisovateľka Šoltésová,*“ uvádza vo svojich Spomienkach Hana Gregorová, „*v čiernych šatách, s klobúčikom z čipky na hlave, ktorý jej pomocou čiernej zamatky, zľahka prehodenej okolo hrdla, pevne ‚sedel‘. ‚To je vznešená pani, úctivo pozdrav!‘“* (in: 2008, s. 41), napomínala ju matka. V zrelšom veku na ňu spomína už ako aktívna predstaviteľka ženského hnutia, keď k spisovateľke prišla na návštevu s delegáciou žien z Budapešti: „*Navštívily sme Elenu Maróthy Šoltésovú, kritikou a celým národom ocenenú spisovateľku. Našly sme ju v kuchyni, bolo 11 hodín pred obedom. Hrnčičky odtiahla na kraj sporáka, vnišly sme do skromnej izby a rozhovor hneď plynul o aktuálnych i večne krásnych otázkach, týkajúcich sa literatúry a umenia vôbec. [...] Maďarské dámy obdivovaly hĺbku každej myšlienky Šoltésovej, prostotu jej výrazu a hlavne skromnosť spôsobu jej života. Tá ich udivila nesmierne.*“²

1

V štúdiu vychádzame z materiálov Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine aj z digitalizovanej dobovej tlače (časopis *Živena*) sprístupnenej v študovni mikrofilmov.

2

Obdivné slová o Šoltésovej nachádzame aj v epilógu knihy Želmíry Handzovej *Elena Maróthy/Šoltésová, Múdrost' a skromnosť idú spolu...*, ktorá v ňom spomína na kľúčové slová svojej matky: „*To ti bola, dieťa moje, vzácna žena*“ (1989, s. 217). Práve tými ju mama priviedla k románu *Moje deti* a po rokoch sa ako literárna vedkyňa odhodlala napísať o živote spisovateľky dokumentárnu knihu.

Rovnaký účinok mala Šoltésová aj na svojich príbuzných. V liste od sestry Izabely Slávikovej (z 9. 9. 1894)³ sa dočítame, aký dosah mal na ňu, a na jej manžela tiež, román *Proti prúdu*: „*Už nejdem dlhšie odkladať, až od pár dní len predsa Ty si na príčine, že Ti nepíšem hádaj ako? nuž všetek svoj prázdny a pokojný čas [...] venujem radšej čítaniu. Proti Prúdu. Mňa veľmi púta to ti môžem úprimne povedať [...] nás je mnoho čo radšej niečo zábavného čítame než dáke vedecké úvahy – s radosťou a dychtíve čítame Tvoje dielo.*“ S nadšením píše aj o hlavnej ženskej postave: „*... ale naproti tomu pri takom Tvojskom románe kolké povzbudenie, veď Tvoja Olga nám Slovenkám bude ideálom, a mnohej snád podarí sa z Olginej vážnosti, vznešenosti a pokojamilovnosti v domácnosti, i na svoj charakter vlastne svoju bytnosť niečo preniesť. Takou byť to niečo už znamená. Bože keby také boly Slovenky!*“ No nielen ona bola pútavým románom zasiahnutá, ako vyplýva z listu: „*Janko posledné roky vôbec žiaden román nezniesol – ani Suchej Ratolesti neprišiel na koniec. A Proti Prúdu posial ako badať so zaujatosťou číta, závidí mi keď ho ja predbehnem v čítaní*“.

Aj keď si omnoho neskôr autorka sebakriticky priznala, že jej prózy do značnej miery idealizovali skutočnosť, bolo jej umelecké poslanstvo nesporné. Svedčia o tom s prekypujúcim uznaním aj správy z dobovej tlače reagujúce na jej úmrtie. Popri tvorbe bol oceňovaný najmä jej postoj k ženskému hnutiu, podiel na formovaní slovenskej ženy.

Mimoriadnym ocenením jej nezlomného úsilia bolo miesto v knihe Elgy Kernovej (v r. 1930) o vedúcich ženách Európy, kde sa E. Maróthy-Šoltésová ako propagátorka ženského hnutia u nás ocitla medzi ďalšími 25 ženami – výnimočnými osobnosťami. Jej aktivita bola osobitá, ako podotýka aj autor článku v *Dennici* (9/1939, s. 4): „*Nehнала sa za kriklavými, na rázcestie vedúcimi heslami ženského hnutia. Jej ženské hnutie je túha po mravnej čistote, po vyššej úrovni a vzdelaní. Jej najemancipovanejším ženským ideálom je – matka.*“⁴

3

Slovenská národná knižnica v Martine, Literárny archív, signatúra 140 A 11.

4

Slovenská národná knižnica Martin, literárny archív, signatúra 140 B 9.

Napokon aj jej vlastnými myšlienkami môžeme potvrdiť, že vo svojich čitateľoch zanechala stopu pochopenia: „*Lúbiť národ, rozširovať a utužovať lásku k nemu, tým ho žena môže urobiť silným a až na tom základe muž môže ho urobiť pomerne veľkým a mocným.*“⁵

Elena Maróthy-Šoltéssová si bola vedomá sily umeleckého slova, aj preto zdôrazňovala dôležitosť šírenia (nielen umeleckej) literatúry ako nástroja na mravné pozdvihnutie národa, a to s prihliadnutím na potreby žien. Už v čase, keď uvažovala nad vydaním „kalendára pre hospodyne“, o čom píše v liste Vansovej zo 7. 3. 1886 (in: *Elena Maróthy – Šoltéssová*. 1978a, s. 537), vedela, že písať pre ženy znamená zvoliť si primerané kritériá zodpovedajúce ženským predstavám, pretože ženy odrádzajú odborné príspevky a viac inklinujú k beletrii a – k „pletôčkam“. Zároveň však podčiarkla v tomto počine zástoj samotných žien: „... *sotva sa to stane dotiaľ, kým samy ženy neschápeme sa k činu (t. j. k činu s perom, z ktorého potom i na skutočný život blahodárne účinky vyplynúť majú).*“ (tamtiež, s. 540).

Výnimočne záslužná bola Šoltésovej aktivita v spolku Živena, reprezentujúcom kultúrny život na Slovensku od r. 1869 a pod jej predsedníckym vedením od r. 1894 (do 1927). Taktiež redigovanie rovnomenného ženského časopisu *Živena* prinieslo svoje ovocie, keďže prežil v neľahkých časoch prvej svetovej vojny ako jediný slovenský časopis. Prvoradou úlohou *Živeny* bolo, podľa Šoltésovej, vychovávať a vzdelávať ženy, ktoré by svojou zušľachtenosťou pôsobili vo svojich domácnostiach a najmä na mravný vývin detí. Jej dlhoročnou snahou bolo založiť ústav pre vzdelávanie žien, a to s výučbou v slovenskom jazyku. Za rovnako dôležité považovala vydávať slovenské knihy, ktorými by si ženy rozšírili obzor, pestovali skrze ne materinskú reč. Sama neúnavne podporovala sčítanosť žien, lebo si uvedomovala, že ich prístup k vzdelaniu je obmedzený: „*Kedže teda pre ženy vôbec dôležitá je spisba zábavná, tým dôležitejšia je ona zvlášte pre nás, slovenské ženy, ktoré nemáme ani len jedinej vyššej školy. My len pomocou spisby môžeme sa slovensky vzdelávať, teda už aj preto ju máme podporovať*“, ale súčasne ženy nabádala, aby čítali aj poučné veci, aby aj um sa rozvíjal, aj cit (tamtiež, s. 597).

Vo svojom článku *Načo sú tie ženské časopisy?* (tamtiež, s. 602 – 604) vyzdvihuje intenciu ženských časopisov, pretože sú prostriedkom na cielené formovanie čitateľiek. Uvedomuje si, že razia ženám cestu do sféry, ktorá bola dovtedy prístupná výhradne mužom: „*Tak ženské časopisy sú a majú byť buditeľmi žien k duchovnému životu.*“ (tamtiež, s. 603 – 604).

Svojou premyslenou koncepciou sa časopis *Živena* stal dôstojným predchodcom súčasných časopisov pre ženy na Slovensku. Navyše, nielen praktická stránka života, ale aj umelecká si v ňom našla svoje stále miesto. A tak nejedno z vydarených diel slovenskej literatúry bolo publikované práve v nej.

II.

V ďalšej časti príspevku o Elene Maróthy-Šoltésovej sa pristavíme pri jej umeleckej tvorbe. Očami súčasného príjemcu-apercipienta nazrieme do 3 krátkych próz: *Na dedine*, *Prípravy na svadbu*, *V čiernickej škole*, v ktorých budeme sledovať typológiu ženských postáv a umelecké kvality vybraných textov⁶.

Šoltésovej debutom bola próza *Na dedine* (in: *Elena Maróthy-Šoltésová*, 1978b, s. 403 – 429), ktorá jej v súbehu o najlepšiu novelu priniesla v r. 1881 najvyššie ocenenie. Rozvíja v nej príbeh dvoch mladých párov, ktoré sa napriek pôvodu z rozdielnych spoločenských vrstiev dočkajú rodičovského súhlasu. Určujúcimi sú morálne kvality mladých žien, vďaka ktorým zvíťazia.

Už lyrické motto „*Láska, bože, láska, kde ťa ľudia berú? [...]*“ napovedá, že dominantným motívom príbehu bude láska. Ústredné postavenie v úvodnom obraze dedinskej society nadobúda sedliacky syn Jano Javorovie ako vzor slovenského mládenca („*neúrečný vzor typu slovenského*“; s. 403). Zásadný problém: spor matky a syna pre dcéru remeselníka, Marku klobučníkovie, rieši Jano chlpsky, priam autoritatívne, keď rázne zahriakne prvú nevestu Zuzu: „*Rodičia majú slovo do toho, ty čuš!*“ (s. 406).

Nastolená zápleтка sa rozvíja v dvoch paralelných líniiach: Matka, snažiac sa Maru od syna odlúčiť, snuje intrigy a nahovára mladého kušníera Štefana Sirôtku, aby ju prebral Janovi. Ten voľbu v duchu odmieta, lebo jemu do oka padla rektorova dcéra Málíka. Postava Málíky sa vyníma ako vzor slovenskej devy, tvoriac tak ženský pendant Jana Javorovie. Po nehode v detstve síce pokrívka, avšak výzorom (vkusným odevom) aj schopnosťami (zručná, sčítaná) vzbudzuje dôveru ľudí. Postup paralely využila autorka aj na vyhrotenie napätového momentu: keď Málíka rozpráva svojim poslucháčkam rozprávku o deve-sirote, preruší ju v napínavej chvíli, pretože k nim prichádza jej nádejný pytač. Ženy napäto očakávajú ako sa naplní osud siroty, ktorá má dvoch nápadníkov, rovnako ako očakávajú Málíkin príbeh lásky. V úzadí však stojí kušnier Števko, nesmelý pozorovateľ scény. Obrat

Východiskom prehodnocovania vzťahu tematického a problémového je teória S. Rakúsa (1995) látka, téma, problém, tvar a v práci s kontrastom (v zmysle estetickéj miery v tenzívno-detenzívnom oblúku) je uplatnená teória F. Mika (1973).

do prvej zápletky prinesie typická romantická rekvizita, Števkov list aj s ružou. Málíka ho prijíma a s podporou otca verí aj v súhlas matky.

Druhá zápletka sa odohráva medzi Markou a Janom. Tlak Janovej matky sa stupňuje: najprv Marke odkáže, že ju za nevestu nechce a neskôr ju zoči-voči odmietne. Do zmýšľania neúprosnej matky zaseje pochybnosť situačne vyostrené osobné stretnutie v poli, kde sama vidí Markin úprimný a čestný postoj. Marka si ctí vôľu rodičov natoľko, že sobáš bez ich odobrenia ani nepripúšťa. Modelovo, bez zaváhania reprezentuje konanie cnostnej devy.

K náhlemu zvratu v situácii dochádza, keď Jano vyhľadá potajomky Marku, no matka ho sleduje. Vidiac ich lásku, v ktorej Marka neporuší príkaz, ale ani syn neustúpi od milej, dáva mladým požehnanie. V závere je romanticko-sentimentálna os príbehu ešte umocnená: obraz dvoch šťastných párov v nedelňu v kostole sa dostáva do rámca posvätnosti. Ich láska dostáva punc mravného ideálu.

Akoby kódou v realistickej rozprávke je pohľad na osudy hrdinov po roku. Potvrďuje idylický obrázok rodinného spolužitia: Števkov domec má vďaka Málíkiným národno-osvetovým aktivitám osobitný význam, a aj sám sa pod jej vedením pozdvihuje; u Javorov je zas Marka (úctivá, pracovitá, láskavá) morálnym príkladom vzornej manželky a príkladnej nevesty, ktorú vyzdvihuje najmä jej nedávna odporkyňa – svokra.

Z hľadiska súčasných kritérií kladených na umelecké kvality prozaických textov môžeme debut E. M. Šoltésovej hodnotiť ako romanticko-sentimentálnu poviedkovú prózu s nedostatočne vyhrotenu zápletkou, ktorú autorka vybudovala prevažne na paralelizme. Nielen v sujete chýba výraznejšie rozvinutý kontrast, ale rovnako aj v charakterovo neproblematizovaných postavách, ktoré sú a priori idealizovanými vzormi. Jedine postava matky má potenciál konfliktu, chýba jej však náprotivok, preto aj ona sama napokon podľahne vzoru cnostných žien. V tematickej rovine zvíťazí láska vďaka morálnej sile, ktorá priťahuje a podriaďuje si konanie postáv. Duchovné hodnoty – ideál cností – určujú proces umeleckého zobrazenia. Najmä v pásme postáv šablónovito vedený príbeh napokon vyznie ako „plochý“ idealizovaný obrázok. Svojho času aj samotná autorka uznala, že charakterizácia postáv, ich psychologizácia, nie je jej silnou stránkou.

Druhou prózou Šoltésovej bola črta *Prípravy na svadbu* z r. 1882 (online). V nej prostredníctvom ženských postáv autorka odhalila viditeľný aj zvnútornený priebeh predsvadobných príprav. Predstavila ju v dvoch zret'azených epizódach ako významný medzník v živote ženy, ktorý je pomyselným prahom vedúcim k iníciačnému prerodu dievčaťa na ženu.

Úvodná situácia z prostredia dedinskej inteligencie nás vovádza do ženskej sféry, ktorej doménou je kuchyňa. Všetky ženské postavy, Anku, Ľudmilu aj Nelku (aj keď z rozdielnych spoločenských vrstiev) spája rovnaký údel slečien súcich na vydaj. Prvou v

poradí je slúžka Anka, ktorá vnútorne zápasí s obavami z budúcnosti, s pocitom, že ide akoby „do hrobu“, no uvedomuje si, že starou dievkou ostať nemôže. V obraze prerodu má svoje miesto symbolika čepca, ktorý sa v ľudovom obrade spája s významom ukončenia dievotva, stratou slobody a s význačným spoločenským postavením vydatej ženy. V prvom zábere teda autorka cez vonkajšie a vnútorné prejavy priblížila neľahký vstup dievčaťa do nového života.

V tejto prvej epizóde je zároveň zárodok ďalšej: na okraji diania sa mihne dedinský zeman, ktorý má vážny záujem o Ľudmilku. Tušiac, o čo mu ide, reaguje aj ona úľakom. A „ženský príbeh“ ako akási „her-story“ sa opäť opakuje...

Druhý obraz sa odohráva v jeseň. Prírodná idylka v čase hojnosti je spätá s rovnakou sviatočnou udalosťou – s prípravou na svadbu, no tentokrát v obsadení Ľudmily Jarovskej a Ladislava Dolského. Opäť sa ocitáme v kuchyni, kde sme svedkami vzájomného prekárania sa žien: Anica by chcela svojho budúceho vychovávať, nie byť pomútená ako Ľudmilka, ktorá je zas v očiach Nelky ako princezná z povesti. Vydatá Anka je už teraz veselá a žiari spokojnosťou. Do výsostne ženskej zóny vstupuje muž, pán Jarovský, cítiac sa ako cudzorodý prvok: „*No, no, veď už vidím, že tu nie som ja pánom! Keď ženy koláče pečú, aby sa im pokojamilovný človek nezblížil; to vždy tak bolo, aj tak bude!*“ (online, s. 9). Ony znalé pečenia, on zas znalec vína, potvrdzujú komplementaritu rozdielnych žensko-mužských sfér. V uvoľnenej atmosfére si už aj mladšia dcéra Nelka doberá matku svojím vydajom.

Podobne ako predtým Anka, aj Ľudmila sa uzatvára pred svetom a vysporadúva sa s pocitom neistoty, s clivotou aj slzami. Krok do neznáma jej uľahčuje matka, ktorá ju zasväčuje do nadchádzajúcich premien rodinných aj citových pomerov: „[...] *i láska v manželstve podrobená je zmenám*“ a dodáva, „*je omnoho hlbšia, spoločnými starosťami a vzájomnými obeťami posvätená, blahodarná nielen pre vás dvoch, ale pre všetkých, ktorí k vám budú patriť*“ (online, s. 13) Autorka tak v druhej epizóde dala priestor odovzdávaniu životnej múdrosti ženy-manželky a matky svojej dcére. Ako v závere pani Jarovská naznačuje, stať sa ženou má svoj hlbší zmysel: „*Je to známa vec, že mladí zaťovia neplakávajú na svojej svadbe, a mladé nevesty temer každá. Musí to už mať svoje príčiny*“ (online, s. 14).

Prípravy ku svadbe je črta, v ktorej sa autorka zamerala na osobité prežívanie žien pred svadbou, ktorá je neľahkým medzníkom na prahu nového života. Nadobudnutie ženskej roly so sebou prináša hlboký emocionálny výkyv, pri ktorom sa v žene niečo nové rodí aj navonok začína...

Próza *V čiernickej škole* (in: Elena Maróthy-Šoltéssová, 1978b, s. 433 – 555), ktorú Šoltéssová publikovala v r. 1891 v *Slovenských pohľadoch*, tiež čerpá námety z prostredia

dedinskej inteligencie. Rozvíja v nej príbeh rectorovej dcéry, Johanky Lemjakovej, ktorej sa blíži čas vydaja. Záujem dobre situovaného obchodníka Huttera však odmieta, lebo radšej by prijala seberovného učiteľského pomocníka Pavla Mikuša. Pavol jej city opätuje, a preto sa snaží získať vhodné miesto na zabezpečenie spoločnej budúcnosti. Čiernický rector sa v prospech nastávajúceho zaťa vzdá miesta a tak rodina môže po svadbe ostať pokope.

Aj v tejto próze sa sústreďme na autorkin tvorivý rukopis: V expozícii je nastolený protikladný obraz minulosti a prítomnosti, ktorý sa zmenil, pretože pôvodnú zhodu medzi školou a farou vystriedalo napätie. Nielen starý slovenský rector Lemjak, ale aj ľud sa stále viac vzdal'oval od pomad'arčeného farára Vrankayho, ktorého nectil ani povrchný prístup k farským povinnostiam. K posunu dochádza až v závere, a to voľbou nového učiteľa, ktorý si s farárom vytvorí tolerantný, nie však priateľský, vzťah. Úvodný kontrast sa v priebehu deja pritlmuje, stráca anticipované/predznačené ostrie a národný aspekt netvorí zdroj epického konfliktu, pretože v jadre prózy ho nahradí téma lásky a vydaja.

Situácia v škole sa príchodom pomocníka mení. Slovák Pavel Mikuš, pôvodom z remeselníckej rodiny, si získava priazeň rectora. Do patriarchálnych poriadkov, kde ženy uznávajú duševnú zvrchovanosť muža bez výhrad, zapadne. Hlava rodiny jasne určuje androcentrickú líniu: „*Už je to tak vo svete, že mužský má vždy väčší význam, dievča vo všetkom má sa učiť čím menej si osobovať.*“ (s. 444) Podobné stanovisko zaujíma Mikuš k Johankinej túžbe po vzdelaní: „*Pravde najpodobnejšie je, že by ste sa prv vydali, než by ste vôbec preparandiu vychodili*“ a potom ešte zostrejšia: „*[...] ja by som vás ináč rád učil, ale mi je odporno vmyslieť si vás do tej úlohy. Hovorím vám: dajte tomu pokoj – pre vás to nie je!*“ (s. 457). Johanka sa podriaďuje vôli oboch mužských autorít, ktorým sa rola vydatej ženy nezlučuje so vzdelaním. Vzorne napĺňa súdobý obraz cnostnej devy, t. j. úslužnej, poslušnej, úctivej, pracovitej a milujúcej dcéry. Len túžbou po vzdelávaní sa vymyká z ustálených noriem, no autorka aj tú pritlmila, keď ju Pavol cibí len (či aspoň?) v pravopise.

Zápletku do deja prinesie záujem Huttera o Johanku. Mikuš, na rozdiel od názoru na vzdelávanie žien, reaguje na situáciu už pokrokovejšie: „*Rodičia vás iste nebudú nútiť; tu môže byť platná iba vaša vôľa – lenže musíte ju prejavíť.*“ (s. 476). Nový impulz do dejovej línie prináša cesta kočom, keď sa „odtajňuje“ vrúcny vzťah medzi mladými. Autorka aj tu pritlmila účinok dejovej krízy a namiesto následkov či dôsledkov riskantnej jazdy nechala vyniknúť vzájomnej obetavosti Johanky a Pavla po páde z voza. Kulmináciu epického napätia tak suplovalo sentimentálne „unisono“.

Odhalenie vzťahu pred rodičmi je obratom, po ktorom Pavol hľadá vhodné existenčné zázemie. Napokon sa starý rector Lemjak vzdáva miesta v prospech mladého a priaznivý vývin udalostí nedokáže zvrátiť už ani farárovo intrigy.

Pred záverom, ktorého šťastné vyústenie autorka priamo a vopred čitateľovi oznamuje, je vložená svadobná epizóda, ktorej výnimočnosť dotvárajú prvky folklórnej tradície. Úlohou epizodickéj vsuvky bolo zvýrazniť vzájomnú úctu a dôveru medzi párom. Vzájomne sa spoznávajú a obohacujú, avšak Pavol je pre Johanku určujúci. Uznáva jeho autoritu, jemu sa prispôsobuje, k nemu sa primkýna. Otázka patriarchálnej hierarchizácie manželského zväzku rezonuje aj v rozhovore Pavla s priateľom Zárubským: „*A ja si vaše manželstvo neviem ináč predstaviť, ako že tvoja Johanka utonie v tebe, bude sa správať tvojím duchom – ty budeš stále vývodiacou stranou*“ (s. 542) Pavol mu však, tentokrát už v duchu pokrokovej rovnocennosti, odpovedá: „*Ja nie tak, lebo lepšie poznám Johanku. Ona nepotrebuje žiť mojím duchom, lebo má svoj vlastný. Má neklamný cit, ktorý spravuje, a medzitým rastie aj jej rozumová súdnosť. Ja jej rozvoj budem napomáhať v zmysle jej individuality, lebo len tak môže byť zdarný.*“ (tamtiež). Muž je teda iniciátorom emancipácie v žensko-mužských vzťahoch.

Zvolená epizóda opäť pritlmuje dynamický spád deja a uprednostňuje idylickú atmosféru. Zodpovedá tomu aj rozprávkovosť v závere v podaní Pavla: „*Dobrá noc! Spi sladko, moja Zlatovláska!*“ (s. 555). Rozprávkový segment v realistickom príbehu pôsobí sentimentálne, čo potvrdzuje predchádzajúcu techniku autorky, ktorá nevenovala dostatočnú pozornosť práci s kontrastom a stupňovaniu napätia ani v dejovej línii, ani v pásme postáv. Problémová zložka ostala nevykryštalizovaná, čo vo výraznej miere zasiahlo do žánrových kvalít prózy inklinujúcej viac k realisticko-rozprávkovej črte než k poviedke.

Bez následkov neostalo ani modelovanie ženskej postavy. Počiatočné črty cnostnej devy, poznačenej túžbou po vzdelaní a profesii učiteľky, sa sobášom menia na obraz princeznej, ktorá sa ocitá v rozprávkovej ilúzii šťastia a realita jej kamsi uniká. Dôsledkom absencie kontrastu aj protikladu v jednohlase postáv dochádza k „splošteniu“ umeleckého zobrazenia postáv, ktoré smeruje k prvoplánovosti.

Próza E. Maróthy-Šoltésovej svojimi postupmi potvrdzuje, že práve protiklad/kontrast sa zúčastňuje na tvorbe estetickej miery a zároveň problémové zložky sa podieľajú na rozvinutí umeleckých kvalít textu.

Po analýze krátkych próz môžeme sumarizovať: v príbehoch žien dominuje motív vydaja a svadby ako významný životný medzník. V próze *Na dedine* autorka zobrazila dievčatá, ktoré sú vzorom mravnosti a cnosti, každá vo svojom spoločenskom postavení: Marka, dievča z ľudu, je predovšetkým pracovitá a láskavá a Málka, predstaviteľka inteligencie, zručná, sčítaná a hlavne pronárodne orientovaná; idea šťastia je v nich a priori podmienená morálnymi postojmi.

V próze *Prípravy na svadbu* sa vynímajú dve postavy: slúžka Anka a panské dievča Ludmila. Obe prežívajú predsvadobné obavy z nového spoločenského aj rodinného postavenia. Avšak Ludmilu, na rozdiel od Anky, zasväcuje do nových pomerov matka: „*A i dievčenská sloboda len dotiaľ je milá, kým jej čas neprejde. Máš sa šťastnou cítiť, že ju obetuješ mužovi, ktorého ľúbiš.*“ (s. 13) Ženská rola matky aj manželky má tu, v podaní Šoltésovej, osobitú funkciu – je akoby strážkyňou tajomstva lásky – spirituálnych hodnôt.

Postava Johanky z príbehu *V Čiernickej škole* azda najvýraznejšie zastupuje tradičné požiadavky patriarchálneho modelu rodiny: uznáva zvrchovanosť mužov, ktorí v rodine určujú hierarchiu hodnôt. Svojou láskavosťou a obetavosťou je príkladom duševnej krásy ženy a navyše jej šťastím je šťastie muža, ktoré sa v manželstve mení na rozprávku.

Krátke prózy z tvorivých počiatkov svedčia o autorkinom zámere: morálne prítlačivými vzormi formovať svoje čitateľky, kultivovať ideál ženy s dosahom na rodinné blaho. V centre zorného poľa sa ocitá žena stojaca na prahu nového života, keď prijíma novú rolu a s ňou aj funkciu. Na jej pleciach leží blaho muža a starostlivosť o potomstvo. V patriarchálnej štruktúre rodu, v jej konkrétnej rodinnej vetve, nadobúda žena fokálne, no nie rozhodujúce/vedúce postavenie. Určovateľmi sú v jej prózach výhradne muži. Prostredníctvom nich sú v rámci žensko-mužských sfér anticipované aj pokrokové zmeny.

Na margo umeleckej presvedčivosti ostáva povedať, že autorkou využívaná rozprávkovosť nie je podopretá adekvátnymi kompozičnými postupmi (v prospech stupňovania problémovosti v deji a v konfigurácii postáv), ktoré by prozaické „obrázky“ poznačené sentimentom formovali ako plastické obrazy – realistické reliéfy. Avšak jej „ideálny realizmus“, ako ho sama označovala, je teleologicky zdôvodniteľný a svojím formatívnym potenciálom – cielene oslovujúc konkrétne typy čitateľiek (naivný a sentimentálny) – aj dobovo opodstatnený a primeraný.

Napokon porovnajme umelecké ambície Eleny Maróthy-Šoltésovej s jej blízkou priateľkou Teréziou Vansovou a potom o tridsať rokov mladšou Hanou Gregorovou.

Terézia Vansová považovala E. Maróthy-Šoltésovú za „*vzor slovenskej ženy*“⁷, preto jej venovala svoju novelu *Chovanica*.

V romanticko-sentimentálnom príbehu rozvinula osud matky, p. Demkovej, ktorá ešte pred smrťou syna Fedorka prichýli ovdovenú matku s dcérou Aničkou. Po smrti syna a potom aj vdovy prijme spolu s manželom sirotu za chovanicu. Obetavosť jej materinskej lásky vrcholí v momente, keď sa po rokoch, už ako vdova, po druhýkrát vzdá vlastnej životnej lásky – Janka Litvana v prospech šťastia chovanice.

Obraz matky, ktorý autorka v príbehu vytvorila, nesie odlesk posvätnéj obetavosti. Materinská láska prekonávajúca vlastné ego, strácajúca samu seba v šťastí (nielen vlastného) dieťaťa, tak nadobudla vyšší, duchovný rozmer, zodpovedajúci vzoru kresťanských cností.

Napokon obdobné stvárnenie ženskej postavy nachádzame aj v románe *Sirota Podhradských*. Svojim ženským čitateľkám ponúkla príbeh, ktorý na pozadí tragického údely zobrazuje morálnu krásu mladej slečny. Výnimočnosť Violy Podhradskej vďaka pozitívnym morálnym atribútom (hrdosti a čestnosti), ale aj vďaka emancipovanému rozhodovaniu o svojom osude bola pre svoje dobové čitateľky prítlačivým príkladom – vzorom.

V prípade Terézie Vansovej rovnako platí: ženám chcela ukázať cestu morálneho zušľachtovania. V tom si boli so Šoltésovou blízke. Hodnotový rozmer ich próz však nebol náhodný, o čom svedčí Šoltésovej list B. Slančíkovej-Timrave (zo 6. 11. 1930), v ktorom si ťažká: „*Teraz už ukončieva sa slovenská ženská beletria, písaná farárskymi dcérami a farárkami, a nastupuje nová, svetská, nuž rozdielnosť ducha medzi obojimi musí byť zrejmá.*“ (in: Elena Maróthy-Šoltésová, 1978a, s. 586).

Zdanlivý koniec však skrýval v sebe nový začiatok: do ženského hnutia u nás veľmi cieľavedomo zasiahla **Hana Gregorová**. Svojou prozaickou tvorbou nadviazala na snahy staršej generácie spisovateliek. Zbierkou jedenástich próz s názvom *Ženy* (1912) vyvolala v Martine nemalý rozruch, lebo o čosi ostrejšie, a teda odvážnejšie, nastolila problém súdobého postavenia žien. Jej „moderné“ emancipované ženy najprv túžia po rozšírenom obzore a po prvých zábleskoch revolty sa odhodlávajú k sebavedomým činom. Prenikajú do verejnej sféry, aktivizujú sa za svoju rovnocennosť aj rovnoprávnosť.

To, čo Šoltésová a Vansová len nesmelo naznačovali, Hana Gregorová priebojne rozvinula: predstavila slovenským čitateľkám ženu-intelektuálku, ktorá si spontánne, umiernené alebo aj rázne vydobýjala nové postavenie v spoločnosti.

Namiesto záveru si položíme otázku: Akým zrením prešla ženská otázka v podaní Eleny Maróthy-Šoltésovej?

Kým v liste z r. 1897 (datovaný 14. 2.) Šoltésová Vansovej radila: „... a to urovnoprávnenie a emancipáciu nespomínať, aby sa strachu nenarobilo“ (in: Elena Maróthy-Šoltésová, 1978a, s. 542), tak v časopise *Živena* z r. 1913 v článku *Ženská otázka a mravnosť* (Dokončenie; s. 198 – 208) už ženám postavila vysokú métu: „*Zdravé ženské hnutie nekáže ženám spúšťať sa mravnosti, ale naopak, snaží sa o jej utuženie a sebavedomie, aby trvala z presvedčenia, vlastnou vnútornou silou, nielen pre príkaz a strážne oči od vonku. Keď ženy vo všeobecnosti dospejú k tejto výške chápania svojej mravnostnej úlohy, až vtedy padne záhubná, licomerná dvojaká morálka [...]*“ a článok uzatvára, „*Mravnú čistotu teda vo všetkých okolnostiach a v akomkoľvek účinkovaní nech verne zachovávajú a napomáhajú*

i naše slovenské ženy, lebo ona vedie k pravde, všetkému počínaniu ona dáva schopnosť života a trvania. Kto si ju osvojí s čistým srdcom, v úprimnosti duše, ten ide po ceste plnenia božského zákona. A božský zákon plniť je i navždy ostane najvyššou schopnosťou i najvyšším vyznačením človeka.“ (s. 207 – 208)

Šoltésovej triáda s ústredným postavením ženy: človek – národ – Boh preferuje rolu ženy ako strážkyne morálnych hodnôt – duchovného bohatstva národa. Toho sa pridržali už od prvých umeleckých pokusov aj jej ženské postavy, ktoré vyzdvihovala najmä v role manželky a matky.

V rámci rodového modelu⁸ vzájomne prepájala tradičný patriarchálny model (s typickou podradenosťou ženy voči mužovi) s modelom rodovej diferenciácie, v ktorom sa striktne oddeľuje mužsko-ženská sféra pôsobenia a tomu zodpovedajúce roly. Napriek svojej „tradičnosti“ však v sebe nesú nepatrný zárodok novej modalita – kultúrnej emancipovanosti žien.

Literatúra a pramene

Elena Maróthy-Šoltésová. Výber I. Zlatý fond slovenskej literatúry. Zost. Viera Bosáková. Bratislava: Tatran, 1978a. 636 s.

Elena Maróthy-Šoltésová. Výber II. Zlatý fond slovenskej literatúry. Zost. Viera Bosáková. Bratislava: Tatran, 1978b. 630 s.

GREGOROVÁ, Hana: Spomienky (z pamätí). In: *Hana Gregorová – Slovenka pri knihe. Čítanka*. Ed. J. Cviková, J. Juráňová. Bratislava: Aspekt, 2008, s. 9 – 178.

HANDZOVÁ, Želmíra: *Múdrosť a skromnosť idú spolu... Elena Maróthy – Šoltésová. Život a dielo v dokumentoch*. Martin: Osveta, 1989. 232 s.

MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena: Ženská otázka a mravnosť (Dokončenie). In: *Živena*.

Zábavno-poučný časopis. Orgán spolkov Živeny a Lipy. 1913, roč. IV, sošit 7., s. 198 – 208.

KICZKOVÁ, Zuzana: Koncepty rodovej identity v súčasnej feministickej diskusii. In:

Identita – Diferencia. Zborník príspevkov zo 4. slovenského filozofického kongresu. Ed. R.

Karul, R. Sťahel, M. Toman. Bratislava: SFZ pri SAV a FiÚ SAV, 2010, s. 31 – 58.

MIKO, František: *Od epiky k lyrike*. Bratislava: Tatran, 1973, 291 s.

RAKÚS, Stanislav: *Poetika prozaického textu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1995, 118 s.

Elektronické zdroje

MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena: *Pripravy na svadbu* [online]. Dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/197/Marothy-Soltesova_Pripravy-na-svadbu/1 [cit. 31. 8. 2014]

Štúdia bola vypracovaná v rámci grantového projektu KEGA č. 020UPJŠ-4/2013 Rodový aspekt v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. storočia.